

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА**

Борисюк Алла Степанівна

УДК 159.922.7:316.6

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, кафедра соціальної психології

Науковий консультант:

доктор психологічних наук, професор **Орбан-Лембрик Лідія Ернестівна**, Херсонський державний університет, кафедра практичної психології, професор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Бочелюк Віталій Йосипович**, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), кафедра практичної психології, завідувач

доктор психологічних наук, професор **Завацька Наталія Євгенівна**, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Луганськ), кафедра соціальної та практичної психології, завідувач

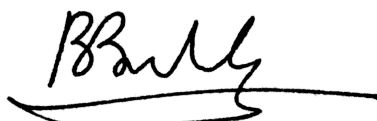
доктор соціологічних наук, професор **Пірен Марія Іванівна**, Національна академія державного управління при Президентові України (м. Київ), кафедра державної політики та управління політичними процесами, професор

Захист відбудеться „13” грудня 2011 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Автореферат розісланий „11” листопада 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Л. Зливков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасна система охорони здоров'я в Україні модернізується відповідно до вимог суспільства. Спостерігається зміна глобальної медичної парадигми з патоцентричної на саноцентричну, перехід від медицини-патології до медицини-санології, від нозологічного підходу до особистісного. У зв'язку із цим значно збільшилась потреба соціуму в лікарях-психологах. Відповідно, очікування суспільства формують високі вимоги до рівня їх підготовки. Зважаючи на особливості професії, можна стверджувати, що становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога є важливою складовою професійного розвитку.

У результаті досліджень Ж. П. Вірної, С. Д. Максименка, В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелевої, Ю. М. Швалба, Н. Ф. Шевченко отримані важливі дані про сутність професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Існує низка наукових праць, присвячених проблемам медичної освіти в цілому та професійного розвитку лікаря (М. В. Банчук, О. М. Біловол, І. С. Вітенко, Б. Б. Вознесенський, Ю. В. Вороненко, Н. В. Яковлева, Б. А. Якубов). Дослідження, в яких висвітлюються психологічні аспекти допомоги психосоматичним і соматичним хворим (І. С. Вітенко, Л. М. Лежепекова, М. Є. Литвак, Б. Любан-Плоцца, Н. Пезешкіан, А. А. Шутценбергер, І. Ялом), свідчать про специфіку підготовки медичних психологів та своєрідність цього процесу.

Ідентичність як складова самосвідомості, ідентифікація як механізм соціалізації, питання самоідентифікації розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Н. В. Антонової, Б. С. Братуся, В. Й. Бочелюка, Г. Брейкуела, А. Ватермана, Е. Еріксона, М. В. Заковоротної, І. С. Кона, С. Д. Максименка, Дж. Марсія, Дж. Міда, В. В. Москаленко, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. І. Пірен, Г. Теджфела, З. Фройда та ін. У дослідженнях, присвячених проблемі ідентичності, розглядається поняття соціальної ідентичності (Л. І. Анциферова, М. Й. Боришевський, Е. Еріксон, Н. Є. Завацька, Н. Л. Іванова, Л. М. Карамушка, К. В. Коростеліна, Г. В. Ложкін, Дж. Марсія, В. В. Москаленко, С. Московічі, М. М. Слюсаревський, Дж. Тернер, В. О. Ядов), етнічної ідентичності (П. І. Гнатенко, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. І. Пірен), гендерної ідентичності (Р. Вієр, В. В. Москаленко, В. Г. Романова), професійної ідентичності (М. М. Абдулаєва, Д. Є. Барашева, В. Л. Зливков, О. Я. Ємельянова, О. П. Єрмолаєва, Н. Л. Іванова, Т. В. Міщенко, Ю. П. Поваренков, І. Ю. Хамітова, Є. В. Чорний, Л. Б. Шнейдер та ін.).

Незважаючи на те, що професійна ідентичність виступає значущою складовою ідентичності особистості, попри постійне зростання інтересу до професійної ідентичності в психологічних дослідженнях, уявлення про даний феномен усе ще залишаються фрагментарними, а дослідження становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога взагалі відсутні.

Соціальна значущість та недостатнє вивчення окресленої наукової проблеми й зумовили вибір теми дослідження: „Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника „Психологічні засади соціальної мобільності особистості в умовах соціокультурного простору” (номер державної реєстрації 0109U001410, 2009–2011 рр.). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 12 грудня 2007 р.) та узгоджено з Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 27 травня 2008 р.).

Об'єкт дослідження – процес становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога.

Предмет дослідження – соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога.

Мета дослідження: розробити структурну модель професійної ідентичності медичного психолога, визначити соціально-психологічні етапи й умови її становлення, емпірично дослідити ефективність застосування інноваційних соціально-психологічних технологій у процесі підготовки медичних психологів.

Концепція дослідження: специфіка професійної ідентичності медичного психолога пов'язана як з особливостями самого фаху, так і з соціально-психологічними умовами, що супроводжують запровадження нової спеціальності – слабкою диференційованістю медичної психології як фаху, відсутністю вітчизняних професійних традицій підготовки нових фахівців, несформованістю професійної спільноти медичних психологів тощо. Критеріями сформованості професійної ідентичності є рівень розвитку особистісних та соціальних складових професійної ідентичності. До особистісних належить ставлення до себе як до професіонала, прийняття та позитивне ставлення до професії, позитивне уявлення про себе як про професіонала, прийняття себе як професіонала. Провідна соціальна складова – ставлення до професійної спільноти, позитивно забарвлене й особистісно значуще усвідомлення належності до неї.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що професійна ідентичність медичного психолога має власну, відмінну від ідентичності лікаря та психолога специфіку, структуру та етапи розвитку. Специфіка зумовлена насамперед метою та завданнями професійної діяльності, а також місцем фаху в сучасному соціально-психологічному контексті. На становлення професійної ідентичності медичного психолога позитивно впливають спеціально створені соціально-психологічні умови та інноваційні соціально-психологічні технології як доповнення до традиційних форм організації навчальної діяльності.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити психологічний теоретико-методологічний аналіз проблеми професійної ідентичності фахівця.
2. З'ясувати сутність професійної ідентичності медичного психолога як соціально-психологічного феномену.
3. Обґрунтувати специфіку професійної ідентичності медичного психолога.
4. Побудувати теоретичну модель професійної ідентичності медичного психолога.

5. Дослідити характер, соціально-психологічну динаміку та соціально-психологічний контекст становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога за традиційних умов навчання.

6. Розробити й апробувати систему підвищення ефективності процесу становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога шляхом створення та запровадження інноваційних соціально-психологічних технологій.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз ідей і підходів, наявних у філософській, педагогічній, медико-психологічній науковій і навчально-методичній літературі за темою дослідження, узагальнення здобутої інформації, системний аналіз та інтерпретація отриманих даних, структурно-функціональне моделювання;

емпіричні: анкетування, спостереження, бесіда, інтерв'ю, аналіз продуктів діяльності, експериментальний метод, психодіагностичні методики;

методи описової та математичної статистики: порівняння середніх значень за t-критерієм Ст'юдента, критерій Вілкоксона, критерій χ^2 , факторний і кореляційний аналіз із подальшою якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням результатів. Статистична обробка даних та їх графічна презентація здійснювалися на базі пакета статистичних програм Statistica 6.0.

Дослідження проводилось на базі Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці) та Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (м. Київ). У ньому взяли участь студенти спеціальності „Медична психологія” вищеназваних навчальних закладів. Середній вік досліджуваних 1-го курсу становить 18 років, 2-го курсу – 19, 3-го – 20, 4-го – 21, 5-го 22, 6-го – 23 роки. До вибірки були також включені студенти 6-го курсу, студенти-інтерни Буковинського державного медичного університету спеціальностей „Лікувальна справа” і „Педіатрія”, студенти 5-го курсу Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича спеціальності „Психологія”, лікарі, практикуючі психологи, викладачі Буковинського державного медичного університету. Всього в роботі взяли участь 555 респондентів. Вибірка репрезентативна на квотній основі й, у цілому, відповідає генеральній сукупності.

Теоретико-методологічними засадами дослідження виступили розгляд особистості як суб'єкта життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська, Г. О. Балл, С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, Т. С. Яценко); системно-структурний аналіз готовності до професійної діяльності (М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибович, В. О. Моляко, Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.); уявлення про природу, функції і засоби розвитку професіоналізму особистості (В. Й. Бочелюк, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, А. К. Маркова, В. А. Семиченко); основні положення психологічних теорій ідентичності (Е. Еріксон, Н. Л. Іванова, Ю. П. Поваренков, Л. Б. Шнейдер); психолого-педагогічні принципи застосування інноваційних методів у вищій школі (М. І. Пірен, М. М. Слюсаревський, Ю. М. Швалб, Т. С. Яценко); концепції соціалізації та розвитку особистості в процесі навчання (І. С. Кон, В. В. Москаленко, А. В. Петровський); основні положення професійної підготовки психолога (О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелєва,

Н. Ф. Шевченко); аналіз специфіки медичної діяльності та особистості лікаря (О. Ф. Білібін, І. С. Вітенко, О. О. Грандо, Б. Любан-Плоцца, М. В. Миколайський, О. С. Чабан та ін.); методологічні принципи організації психологічного дослідження (Б. Г. Ананьєв, Л. Ф. Бурлачук, В. М. Дружинін, Б. Ф. Ломов).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше*: обґрунтовано специфіку професійної ідентичності медичного психолога та розкрито соціально-психологічні особливості її становлення; розроблено модель професійної ідентичності майбутнього медичного психолога; визначено її структурно-функціональні складові, об'єднані у три підсистеми: ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти; обґрунтовано етапи становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога (мотиваційно-інтенціональний, накопичувально-екстеріоризаційний, інтеріоризаційний);

– *розроблено*: інноваційні соціально-психологічні технології у вигляді спеціально організованого професійно орієнтованого навчання, яке, інтегруючи професійне навчання та професійну діяльність, створює сприятливі соціально-психологічні умови для становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога;

– *поглиблено розуміння* показників сформованості професійної ідентичності фахівця (соціальний статус, самоповага, особистісна безпека, зниження рівня тривожності, постійне самовдосконалення, професійне та особистісне зростання, структурування життєвого часу й простору, віднайдення особистого сенсу життя); сутності процесу становлення професійної ідентичності як складової загального процесу професіогенезу особистості та специфіки на кожному з етапів;

– *набули подальшого розвитку*: поняття „професійна ідентичність”; підходи до дослідження процесу становлення професійної ідентичності; методи й методики вивчення особливостей розвитку професійної ідентичності фахівця.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні поняття „професійна ідентичність”; збагаченні психологічних уявлень про специфіку структури і змісту професійної ідентичності майбутнього медичного психолога; визначенні компонентів професійної ідентичності майбутнього медичного психолога; обґрунтуванні соціально-психологічних чинників та етапів становлення професійної ідентичності медичного психолога; доповненні теорії й практики становлення професійної ідентичності фахівця положеннями про соціально-психологічні особливості й механізми активізації процесу становлення професійної ідентичності медичного психолога.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що обґрунтовані в ньому теоретичні положення та висновки реалізовані в розробці й апробації програми соціально-психологічного тренінгу, організації роботи дискусійного клубу, процесі викладання факультативного спецкурсу „Професійна ідентичність медичного психолога: теорія і практика”, а також під час інформаційних повідомлень, профорієнтаційних бесід, організації та проведення семінарів, семінарів-практикумів, круглих столів, ділових ігор.

Теоретичні положення та практичні висновки дисертаційного дослідження використовуються під час проведення лекційних і практичних занять із курсів

“Психологічна служба в медичних установах”, „Психологія особистості”, “Медико-психологічне консультування”, „Психологічний тренінг”, “Основи психотерапії та тренінг терапевтично-консультативної діяльності”; при організації навчально-виробничої практики студентів спеціальності „Медична психологія”; в роботі медико-психологічних центрів, соціальних служб. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані у прикладних дослідженнях у галузі соціальної, медичної психології, а також можуть бути рекомендовані як базовий матеріал для дослідження проблем видів ідентичності в інших сферах діяльності.

Результати дослідження впроваджені в ДУ „Український інститут стратегічних досліджень” МОЗ України (акт впровадження № 43/20 від 27.05.2010 р.), Українському науково-методичному центрі практичної психології і соціальної роботи (довідка № 102/1 від 08.10.2010 р.), Буковинському державному медичному університеті (акт впровадження № 01.18/3-1423 від 27.10.2009 р., довідка № 01.18/3-845 від 08.07.2010 р.), Національному медичному університеті ім. О. О. Богомольця (акт впровадження № 19/08 від 25.05.2010 р.), Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова (акт впровадження № 03.19/4-357, акт впровадження № 03.19/4-358 від 02.06.2010 р.), Волинському національному університеті ім. Лесі Українки (довідка № 46-13/1752 від 19.05.2010 р.), Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича (довідка № 17-14/1861 від 23.06.2010 р.), медико-психологічному центрі Донецької обласної клінічної психоневрологічної лікарні (довідка № 54 від 14.06.2010 р.), у роботі секції глибинної психології А. Адлера УСП (м. Львів) (довідка № 31 від 28.05.2010 р.), у роботі управління охорони здоров'я Закарпатської ОДА (довідка № 141 від 31.05.2010 р.), лікарні швидкої медичної допомоги (м. Чернівці) (довідка № 94 від 17.03.2010 р.), обласному центрі медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи (м. Чернівці) (довідка № 121 від 08.06.2010 р.), Чернівецькій обласній психолого-медико-педагогічній консультації (довідка № 304 від 17.05.2010 р.), Центрі практичної психології і соціальної роботи управління освіти Чернівецької міської ради (довідка № 047 від 11.06.2010 р.), Чернівецькому ліцеї медичного профілю (№ 37 від 21.05.2010 р.), Чернівецькому обласному громадському молодіжному об'єднанні „Сучасник” (довідка № 62 від 18.06.2010 р.).

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю методів дослідження меті й завданням, інтеграцією якісного та кількісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю вибірки та застосуванням методів математичної статистики.

Особистий внесок автора. У одній статті, написаній у співавторстві, доробок автора полягає у визначенні загальної ідеї, проведенні теоретичного аналізу проблеми та становить 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторові, у дисертації не використовуються.

Кандидатську дисертацію на тему „**Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога**” було захищено у 2004 році. Положення та висновки кандидатської дисертації в докторській дисертації на використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи доповідалися автором на наукових та науково-практичних конференціях і семінарах, а саме: III Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток наукових досліджень 2007” (Полтава, 2007), III Міжнародній науково-практичній конференції „Wiadomości naukowej myśli – 2007” (Перемишль, Польща, 2007), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Наукові дослідження – теорія та експеримент '2008” (Полтава, 2008), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Naukowy progres na rubieży tysiącleci – 2008” (Перемишль, Польща, 2008), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2008” (Прага, Чехія, 2008), Міжнародній науково-практичній конференції „Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви” (Чернівці, 2009), міжрегіональному семінарі „Психологічні засади соціальної мобільності особистості” (Івано-Франківськ, 2009), організаційно-діяльній грі „Психологічна служба в сучасному вищому навчальному закладі” (Миколаїв, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції „Психологічні проблеми становлення фахівця в умовах соціальних трансформацій” (Київ, 2009), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Теоретико-методологічні та прикладні аспекти психології особистості”, присвяченій 110-річчю з дня народження Г. С. Костюка (Кіровоград, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми практичної психології” (Херсон, 2010), II Всеукраїнському психологічному конгресі, присвяченому 110-й річчю від дня народження Г. С. Костюка (Київ, 2010), I Міжнародному освітньому форумі „Личность в едином образовательном пространстве” (Запоріжжя, 2010).

Основні положення дисертації відображені в публікаціях автора, доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2007–2010 рр.).

Публікації. Зміст дисертаційного дослідження викладений у монографії, навчально-методичному посібнику, 23 статтях у наукових фахових виданнях, 13 статтях і тезах, опублікованих у матеріалах наукових конференцій та семінарів, у тому числі 3 міжнародних.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (593 джерела) і додатків. Зміст дисертації викладено на 404 сторінках. Робота містить 42 таблиці (на 31 сторінці), 16 рисунків (на 9 сторінках). Методичний апарат дослідження деталізовано в 21 додатку (на 109 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність; визначено об'єкт, предмет і методологічні засади; сформульовано мету та головні завдання роботи; з'ясовано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, форми апробації та впровадження результатів; наведено відомості про публікації матеріалів дослідження та структуру роботи.

У першому розділі „Соціальна психологія професійної ідентичності: концептуальні засади, підходи, тенденції” розглянуто професійну ідентичність у контексті становлення особистості майбутнього фахівця. Показано, що професійна ідентичність тісно взаємопов’язана зі складовими професійного становлення фахівця та виступає передумовою й результатом професійного розвитку особистості. Якщо наявність і ступінь розвитку певного обов’язкового для даної професії набору професійно значущих якостей особистості є об’єктивним чинником успішності професійного розвитку, то професійна ідентичність виступає радше в ролі інтегральної суб’єктивної оцінки власної відповідності професійним вимогам та суспільним очікуванням. Власне тому професійна ідентичність традиційно розглядається як невід’ємна складова Я-концепції.

Розуміння педагогами та психологами соціально-психологічних закономірностей професійного розвитку особистості дозволяє виокремити соціальні й особистісні складові професійної ідентичності, глибше зрозуміти соціальні передумови й чинники її становлення. За результатом впливу на становлення професійної ідентичності та професіоналізму особистості фахівця виділено позитивні (гуманізація освіти, акмеологічний підхід, врахування соціально-психологічного контексту професійної діяльності, специфіки професії, індивідуально-психологічних особливостей особистості) та негативні (надмірна формалізація освіти, нехтування соціально-психологічним контекстом професійної діяльності, негативний вплив криз, професійні деформації, маргіналізація) чинники.

У процесі фахової підготовки професійна ідентичність виступає предметом формування, а отже, й складовою концепції процесу підготовки медичних психологів у закладах освіти. У розділі виокремлено концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців: розгляд особистості як здатної до саморозвитку цілісності; в основі розвитку особистості – дія нужди як генетично висхідної одиниці людського розвитку (С. Д. Максименко); реалізація принципів неперервної освіти, технологій проблемного навчання у професійній підготовці (Г. О. Балл, І. Д. Бех, І. Я. Зязюн, В. Г. Панок); особистісно орієнтований підхід у навчально-виховному процесі (Г. О. Балл, В. І. Панченко, Н. А. Побірченко, В. В. Рибалка); акмеологічні основи становлення особистості як професіонала (К. О. Абульханова-Славська, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, Л. Е. Орбан-Лембрик); реалізація освітніх парадигмальних ліній (знаннєвої, діяльнійсної, проблемно-творчої), розв’язання освітніх суперечностей (О. Ф. Білібін, В. В. Клименко, А. Б. Коваленко, І. Д. Пасічник, Ю. Б. Максименко, Н. Ф. Шевченко, Н. М. Яковлева); реалізація цілісного, інтегративного, суб’єктного підходів до розвитку та професійного становлення особистості (М. Й. Боришевський, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, В. А. Семиченко, В. В. Селіванов, Т. М. Тита-ренко, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб); реалізація психологічних механізмів саморозвитку особистості, формування професійного мислення, становлення професійної свідомості, набуття професіоналізму у процесі фахової підготовки (Д. Є. Барашева, І. С. Вітенко, В. Л. Зливков,

А. К. Маркова, С. О. Мусатов, В. В. Москаленко, В. П. Москалець, М. В. Савчин, Н. І. Пов'якель, Н. Ф. Шевченко).

Акцентовано увагу на тому, що період навчання у вищому навчальному закладі є важливим досвідом соціального буття, періодом включення до нових соціальних груп, зокрема – до професійної спільноти, часом формування якісно нових соціальних зв'язків, пов'язаних із професійною діяльністю. Поєднання теоретичних та практичних компонентів професійної освіти в умовах інтегративного навчального середовища сприяє становленню професійної ідентичності.

У розділі показано, що особливого значення у професійній діяльності медичного психолога набуває діалог як організаційний принцип комунікативної діяльності. Діалогічність взаємодії між медичним психологом і пацієнтом є і метою, і умовою взаємодії (С. Д. Максименко, Н. Ф. Шевченко). Високий рівень сформованості професійної ідентичності забезпечує фахівцеві переживання кризових періодів без руйнівних соціальних та особистих наслідків. Несформована професійна ідентичність робить особистість вразливою до різноманітних криз і може спричинити глибоку травматизацію аж до відмови від професії.

У другому розділі *„Соціально-психологічний зміст професійної ідентичності медичного психолога”* здійснено аналіз теоретичних підходів до визначення ідентичності, розглянуто її види та структурні компоненти, обґрунтовано соціально-психологічну специфіку професійної ідентичності медичного психолога, запропоновано авторську модель професійної ідентичності медичного психолога.

Аналіз тлумачень дефініції поняття „ідентичність” дозволяє стверджувати, що різноманітні підходи не заперечують, а доповнюють один одного. Багатогранністю відрізняються також наукові погляди на види та структурні компоненти ідентичності.

Здійснено аналіз взаємозв'язку професійної ідентичності з такими категоріями, як: професіоналізація, Я-концепція, професійне самовизначення, професійна самосвідомість, професійний статус (В. Й. Бочелюк, В. Л. Зливков, Н. Л. Іванова, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, Н. Ю. Максимова, Ю. П. Поваренков, В. В. Третьяченко, Ю. М. Швалб, Л. Б. Шнейдер). Проаналізовано вплив стабілізуючої бази та перетворюючого потенціалу на формування професійної ідентичності (О. П. Єрмолаєва, Г. В. Ложкін, Н. В. Чепелєва).

На основі концепції становлення особистості професіонала (Ю. П. Поваренкова) виділено три основні підсистеми професійної ідентичності: ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти.

Показано, що процес становлення професійної ідентичності медичного психолога супроводжується наявністю низки суперечностей:

- між соціальною детермінацією появи медичних психологів та соціальною перцепцією з боку потенційних споживачів їхніх послуг;
- між суспільною потребою, задекларованою керівними органами,

відображеною в медіа та сформованою у суспільній свідомості, та конкретними діями щодо створення умов для роботи медичних психологів;

– між визнанням провідної ролі професійної ідентифікації в підготовці та особистісно-професійному розвитку майбутнього фахівця і недостатньою увагою до вивчення проблеми становлення професійної ідентичності студентів – майбутніх медичних психологів у навчальному процесі;

– між усвідомленням необхідності реалізації цілеспрямованих заходів задля оптимізації соціально-психологічного тла для становлення професійної ідентичності студентів – майбутніх медичних психологів і відсутністю розроблених плану та моделі таких заходів;

– між потребою у включенні до професійної спільноти та отриманні зразків для ідентифікації фахівцями-початківцями і відсутністю об'єднаних у чітку структуру професійної групи авторитетних спеціалістів із досвідом роботи та відповідним професійним і суспільним статусом;

– між браком соціально-психологічних умов для особистісного розвитку майбутніх медичних психологів у процесі навчання та вимогами практики до особистості медичного психолога;

– між індивідуальними стратегіями особистісно-професійного розвитку медичних психологів і наявними соціально-психологічними умовами навчання, тобто недостатньою кількістю адекватних моделей навчання, спрямованих на підготовку медичного психолога як суб'єкта соціального буття загалом і професійної діяльності зокрема.

Ми визначаємо професійну ідентичність медичного психолога як інтегративне поняття, що об'єднує в собі характеристики особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристику особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, а також до професії, ставлення до професійної спільноти.

Нами виокремлено показники сформованості професійної ідентичності медичного психолога: соціальний статус, самоповага, особистісна безпека, зниження рівня тривожності, постійне самовдосконалення, професійне та особистісне зростання, структурування життєвого часу й простору, віднайдення особистого сенсу життя. Аналіз місця професії у сучасному соціально-психологічному контексті дозволяє стверджувати, що на шляху до досягнення цих результатів зустрічається низка соціально-психологічних перешкод. Серед них: несформованість в Україні професійної спільноти медичних психологів як такої, оскільки підготовка цих фахівців розпочалась нещодавно, їх кількість все ще залишається об'єктивно малою і вони постійно ризикують бути поглинутими „суміжними” професійними спільнотами лікарів та психологів; невирішеність питання працевлаштування медичних психологів, що знижує самоповагу студентів і випускників цієї спеціальності і призводить до почуття меншовартості, неконкурентоспроможності, зверхності з боку представників інших медичних спеціальностей; неминуче зниження мотивації до професійного самовдосконалення та саморозвитку внаслідок нестабільності, невпевненості і не надто високої оцінки обраної професії. З вищеокресленим пов'язана і специфіка професійної

ідентичності представників спеціальності „Медична психологія”.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури розроблено та обґрунтовано структурну модель професійної ідентичності майбутнього медичного психолога (рис. 1).

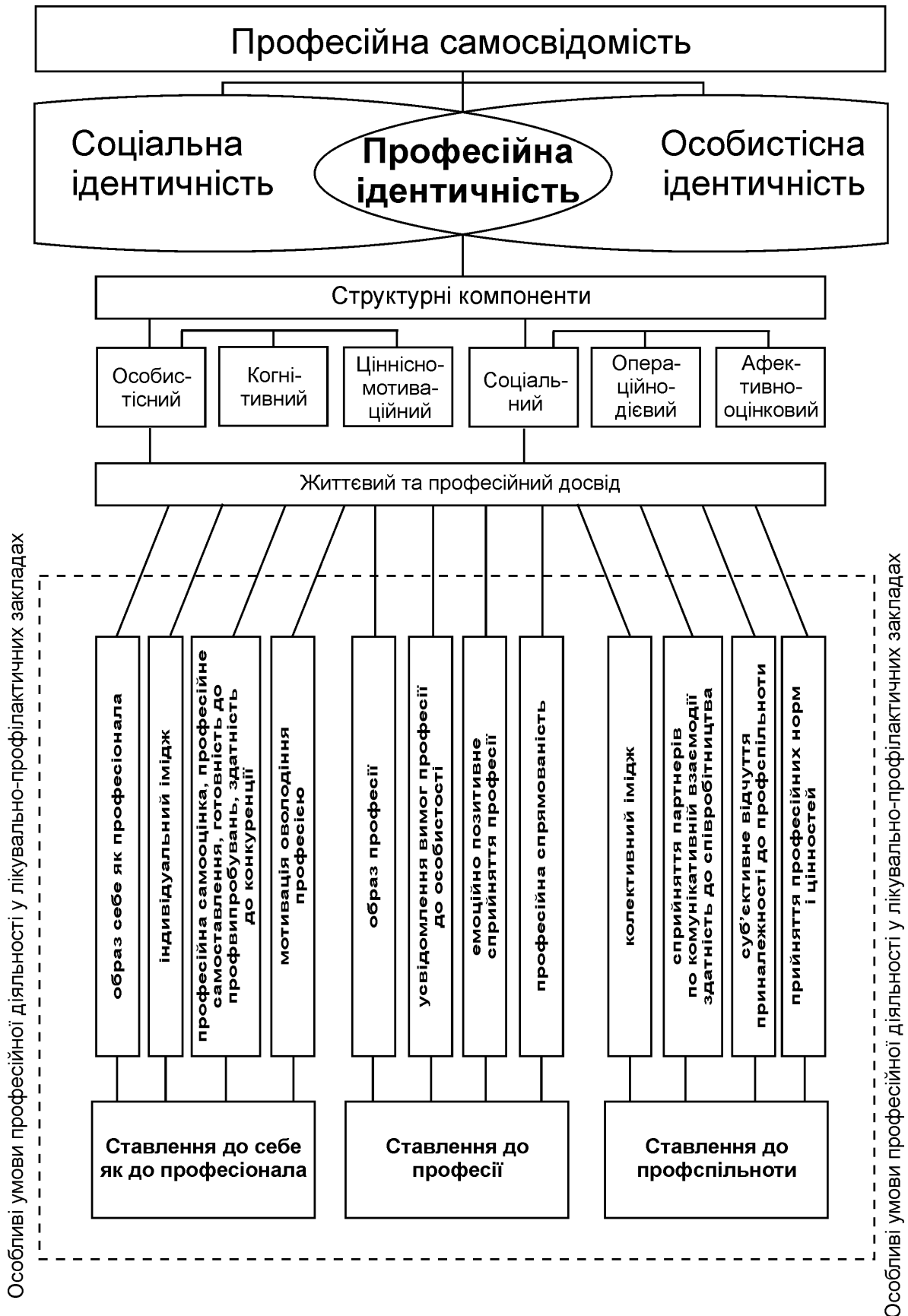

Рис. 1. Модель професійної ідентичності медичного психолога

Необхідність створення моделі професійної ідентичності медичного психолога пов'язана з актуальністю виявлення і діагностики причин, що породжують виникнення труднощів соціальної адаптації молодих фахівців, вимагають корекції на етапі становлення спеціаліста в навчальному закладі.

Професійна ідентичність, відповідно до запропонованої моделі, об'єднує в собі характеристики особистісної та соціальної ідентичності і включає такі структурні компоненти: особистісний (когнітивний, ціннісно-мотиваційний), соціальний (операційно-дієвий, афективно-оцінний), що інтегруються в життєвий та професійний досвід через утворення, об'єднані у три підсистеми: ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти.

Специфіка виділених компонентів у моделі професійної ідентичності медичного психолога полягає в їх вагомості, що зумовлена особливостями професії, якісно іншому поєднанні складових, що відповідають кожному з компонентів, і характері їхньої реалізації в особливих умовах професійної діяльності. З огляду на соціально-психологічний контекст, в якому відбувається професійна діяльність, фах медичного психолога ближчий до фаху лікаря, ніж до практичного психолога. І навпаки, за змістом діяльності та основними професійними завданнями, фах медичного психолога більш наближений до фаху психолога. Така нерівномірність зумовлює те, що модель професійної ідентичності медичного психолога характеризується не механічним додаванням, а поєднанням на якісно новому рівні ідентичностей лікаря і психолога.

У третьому розділі *„Соціально-психологічні чинники становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів”* здійснено аналіз професійного становлення студентів – майбутніх медичних психологів, що супроводжується певними труднощами як внутрішньої, так і зовнішньої генези; розглянуто індивідуальні шляхи набуття профіідентичності, соціально-психологічні засоби та перцептивні й інтеракційні умови становлення професійної ідентичності.

Із метою дослідження суб'єктивних уявлень про наявність–відсутність у студентів професійних якостей, схожість–відмінність фахівців різних спеціальностей, наближеність–віддаленість професії медичного психолога до інших професій було проведено емпіричне дослідження, в процесі якого використовувались методи анкетування та інтерв'ю. Вибірку склали студенти Буковинського державного медичного університету та Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця спеціальності „Медична психологія”. Задля здійснення порівняльного аналізу, до вибірки були включені також студенти 6-го курсу Буковинського державного медичного університету спеціальностей „Лікувальна справа”, „Педіатрія” та студенти 5-го курсу Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича спеціальності „Психологія” – всього 197 респондентів.

Аналіз „психологічних портретів” студентів усіх спеціальностей показав, що уявлення про себе через 10 років виявляються суттєво гіршими та песимістич-

нішими, ніж характеристики себе як професіонала. Це, очевидно, свідчить про нереалістичність уявлень та ідеалізацію образу професіонала, що може стати однією із причин труднощів професійної адаптації.

Більшість опитаних вбачає відмінності між професією медичного психолога та спорідненими професіями психолога й лікаря. Проте характер подібностей, на які вказують досліджувані, дозволяє припустити, що професія медичного психолога сприймається як синтез професій лікаря та психолога, а розуміння специфіки професійних завдань і мети позбавлене чіткості.

Простори, отримані в результаті факторного аналізу, засвідчують, що серед студентів трьох спеціальностей найменший ступінь наближення рольової позиції „Я зараз” до умовної групи „Професіонал”, „Я після навчання”, „Я як фахівець” спостерігається у студентів – майбутніх медичних психологів, що підтверджує гіпотезу про наявність специфічних труднощів у становленні професійної ідентичності цих фахівців.

Зауважимо, що кількість студентів усіх спеціальностей, які планують працювати за фахом, значно перевищує кількість тих, хто таких планів не має. Зокрема, 89,6 % студентів спеціальності „Лікувальна справа” планують працювати за фахом, 1,6 % – ні; 85 % майбутніх педіатрів планують працювати, 3% – ні. Меншу, але все ж суттєву різницю спостерігаємо у психологів: 49 % майбутніх медичних психологів та 64,7 % майбутніх психологів планують працювати за фахом, відповідно 11,3 % та 17,6 % – ні. На нашу думку, достатньо яскрава різниця між студентами спеціальностей „Лікувальна справа” та „Педіатрія” і майбутніми психологами частково пояснюється специфікою самих професій. Професії лікаря та лікаря-педіатра в порівнянні з професіями психолога і медичного психолога більш чітко окреслені, спрямовані й достатньо регламентовані за рахунок вироблених протягом тривалого часу певних стандартів професійної компетентності, чітко сформульованих професійних завдань та можливих місць роботи і посад.

У ході дослідження виокремлено три основні групи труднощів, що супроводжують процес становлення професійної ідентичності студентів – майбутніх медичних психологів: 1) проблеми, спричинені різним розумінням змісту професії медичного психолога фахівцями суміжних професій, з якими (в ідеалі) медичний психолог повинен взаємодіяти; 2) ускладнення, пов'язані з новизною фаху медичного психолога, дефіцитом традицій, авторитетних вітчизняних фахівців – медичних психологів; 3) несформовані уявлення оточуючих та суспільства загалом про професію медичного психолога, нечіткість його соціальної ролі.

У розділі обґрунтовано, що на шляху до професійної ідентичності фахівець-початківець проходить через кілька типів її переживання (вибору, конфлікту, злиття ідентичностей). Показано, що професійний розвиток медичного психолога не в останню чергу полягає в розвитку його самосвідомості, зокрема й професійної, здатності до рефлексії та самоаналізу. Доведено, що досконале володіння не лише знаннями, а й професійно значущими вміннями та навичками є важливою складовою становлення професійної ідентичності.

Першим досвідом наближення студента до самостійної професійної діяльності та важливим чинником становлення професійної ідентичності є виробнича практика. Наскрізна програма з виробничої практики охоплює п'ять курсів (з 2-го по 6-й) і за внутрішньою логікою відповідає послідовності викладання клінічних та психологічних дисциплін для спеціальності “Медична психологія”. Не менш важливою складовою професійного розвитку та становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога, на нашу думку, виступає здобуття клієнтського досвіду. Це підтверджується і даними, отриманими під час інтерв'ю з викладачами і студентами та анкетування студентів. Результати анкетування, мета якого полягала в дослідженні персональних суб'єктивних оцінок, можливих позитивних впливів на процес входження у світ професії, приєднання до професійної спільноти та формування відчуття себе як професіонала, свідчать, що найбільша кількість виборів студентів усіх курсів припала на „оволодіння практичними навичками” (59 % – 1-й курс, 56 % – 2-й, 6-й курси, 55 % – 3-й, 5-й курси, 53 – 4-й курс), найменш значущою для студентів виявилась характеристика „накопичення теоретичних знань”. Такий вплив на процес становлення професійної ідентичності як „набуття клієнтського досвіду” отримав найбільшу кількість виборів у студентів 3-го (52 %) та 4-го (51 %) курсів, що може бути свідченням кризи середини навчання.

Серед перцептивних та інтеракційних умов становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів у розділі розглянуто міжособистісне спілкування, включеність до професійної спільноти, імідж. Аргументовано, що в міжособистісному спілкуванні відбувається і професійний розвиток, і особистісне зростання, і становлення професійної ідентичності майбутнього фахівця. Включення до професійної спільноти розглядається як два одночасних процеси – входження до умовної групи представників певної професії та долучення до реальної групи фахівців, об'єднаних знайомством, різними видами взаємодії, спільною діяльністю тощо. Оскільки дієвої, стабільної професійної спільноти медичних психологів нині в країні ще не сформовано ні на рівні номінальної, ні на рівні реальної соціальної групи, то підтверджена в нашому дослідженні закономірність щодо труднощів становлення професійної ідентичності медичного психолога знаходить свій вияв і у проблемі включення майбутніх фахівців до професійної спільноти. Обґрунтовано, що розвиток професійної ідентичності передбачає усвідомлення характеру наявного іміджу професії, прийняття його без психологічної травматизації та дискомфорту, а також цілеспрямовані дії з формування власного індивідуального іміджу.

Під час дослідження суб'єктивних уявлень та оцінок процесу становлення професійної ідентичності були виявлені труднощі, що виникають у процесі підготовки медичних психологів: відсутність достатньої кількості клінічних баз із посадами медичних психологів для навчання та виробничої практики, недостатня кількість фахівців-практиків серед викладачів, викривлене, а часто й помилкове сприйняття професії медичного психолога як медпрацівниками, так і пацієнтами. Було наголошено на важливості цілеспрямованих впливів із метою мінімізувати труднощі, наявні у процесі підготовки медичних психологів, на необхідності спілкування з діючими фахівцями з метою набуття практично орієнтованих знань,

передачі досвіду та інтеграції фахівців до професійної спільноти.

У четвертому розділі „Вивчення динаміки становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів у вищому медичному навчальному закладі” наведено характеристику вибірки, програму емпіричного дослідження та подано результати дослідження процесу становлення професійної ідентичності студентів. Визначено динаміку зміни ставлення до себе як до професіонала, професії, професійної спільноти.

Логіка теоретичного дослідження визначила особливості проведення емпіричного дослідження професійної ідентичності фахівця – медичного психолога (табл.1).

Таблиця 1

Критерії та методи дослідження основних підсистем професійної ідентичності

Підсистеми професійної ідентичності	Критерії	Методи, методики, техніки дослідження
Ставлення до себе як до професіонала	Образ себе як професіонала, професійна самооцінка, професійне самоставлення, готовність до професійних випробувань, здатність до конкуренції, мотивація оволодіння професією, індивідуальний імідж	Авторські анкети; авторська методика, розроблена за принципом семантичного диференціалу; методика дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн у модифікації Г. М. Прихожан; модифікований нами опитувальник самоставлення В. В. Століна, С. Р. Пантілеєва, спрямований на дослідження ставлення до себе як до професіонала; методика для діагностики навчальної мотивації (А. О. Реан, В. О. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаєвої); техніка колажування
Ставлення до професії	Образ професії, усвідомлення вимог професії до особистості, емоційно позитивне сприйняття професії, професійна спрямованість, професійна компетентність	Авторські анкети, методика дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн у модифікації Г. М. Прихожан, методика дослідження локусу контролю (Дж. Роттер), методика „Рівень співвідношення „цінності” та „доступності” (РСЦД) у різних життєвих сферах” (О. Б. Фанталова), методика дослідження професійної спрямованості Сmekала–Кучери, опитувальник „Якорі кар’єри” (Е. Шейн)

Підсистеми професійної ідентичності	Критерії	Методи, методики, техніки дослідження
Ставлення до професійної спільноти	Прийняття професійних норм і цінностей, сприйняття партнерів по комунікативній взаємодії, здатність до співробітництва, суб'єктивне відчуття належності до професійної спільноти, колективний імідж	Методика дослідження ціннісно-орієнтаційної єдності групи (В. С. Івашкін, В. В. Онуфрієва); опитувальник „Якорі кар'єри” (Е. Шейн); методика дослідження професійної спрямованості Смекала–Кучери; авторська методика, розроблена за принципом семантичного диференціалу; техніка колажування

Здійснено порівняльний аналіз рівня сформованості складових професійної ідентичності студентів-випускників спеціальностей „Педіатрія”, „Лікувальна справа”, „Медична психологія”. За методикою дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн (у модифікації Г. М. Прихожан) спостерігаємо такі відмінності на статистично значущому рівні: самооцінка за параметром „комунікабельний” у медичних психологів вища, ніж у студентів спеціальності „Лікувальна справа”; самооцінка за параметром „розумний” у студентів спеціальності „Медична психологія” вища, ніж у студентів-педіатрів; рівень домагань у студентів спеціальності „Лікувальна справа” вищий за параметром „доброзичливий”, ніж у досліджуваних спеціальності „Медична психологія”; за параметрами „чуйний”, „цілеспрямований”, „доброзичливий”, „чесний” у студентів-педіатрів вищий, ніж у медичних психологів, за параметром „цілеспрямований” у студентів спеціальності „Педіатрія” вищий, ніж у студентів спеціальності „Лікувальна справа”. Щодо статистично значущих відмінностей між результатами студентів-шестикурсників різних спеціальностей, отриманих за методикою „Рівень співвідношення „цінності” та „доступності” (РСЦД) у різних життєвих сферах” (О. Б. Фанталова), варто зазначити, що реалізація таких цінностей, як „цікава робота” та „матеріально забезпечене життя”, виявляється для майбутніх медичних психологів менш доступною, ніж для студентів інших спеціальностей. Це пояснюється невизначеністю професійної ролі медичних психологів і невпевненістю випускників у власних можливостях та професійних перспективах. Результати, отримані за методикою дослідження професійної спрямованості, вказують на переважання в досліджуваних усіх спеціальностей спрямованості на себе. Для майбутніх медичних психологів та педіатрів на другому місці за значущістю опинилася орієнтованість на діяльність. Для шестикурсників спеціальності „Лікувальна справа” на другому місці за значущістю перебуває спрямованість на комунікативну взаємодію. „Служіння” виявилось домінуючою

кар'єрною орієнтацією для студентів 6-го курсу спеціальності „Лікувальна справа”, натомість у студентів спеціальностей „Медична психологія” та „Педіатрія” переважає кар'єрна орієнтація „стабільність місця роботи”. На рівні статистично значущих відмінностей значення за параметром „інтернальність” методики дослідження локусу контролю (Дж. Роттер) зростають у медичних психологів порівняно з іншими студентами. Таку ситуацію пояснюємо деякими загальними відмінностями студентів спеціальності „Медична психологія” від інших, зокрема більшою вмотивованістю та зацікавленістю в особистісному зростанні, можливістю участі у психотерапії та тренінгах тощо. Найвищий інтегральний показник ставлення до себе як до професіонала (модифікований опитувальник самоствалення В. В. Століна, С. Р. Пантілеєва) у майбутніх медичних психологів. На другому місці студенти спеціальності „Лікувальна справа”, на останньому – студенти спеціальності „Педіатрія”. Можна припустити, що „першість” медичних психологів зумовлена суб'єктивним відчуттям унікальності їхньої спеціальності та позитивними психологічними впливами, яких вони зазнають у процесі оволодіння професією. Щодо результатів, отриманих за методикою діагностики навчальної мотивації (А. О. Реан, В. О. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаєвої), то у студентів спеціальності „Педіатрія” домінуючими є професійні мотиви (відмінність статистично значуща, порівняно зі студентами спеціальності „Медична психологія”). Значущість професійних мотивів статистично істотно зростає й у студентів спеціальності „Лікувальна справа” порівняно зі студентами спеціальності „Медична психологія”. Соціальні мотиви на статистично значущому рівні зростають у студентів – майбутніх педіатрів, порівняно з майбутніми психологами. На нашу думку, це пояснюється тим, що, на відміну від лікаря-психолога, професії лікаря та лікаря-педіатра існують давно й уявлення про їхню сутність, мету та завдання, а також про характер і зміст діяльності є усталеними й загальновідомими. Результати, отримані за методикою дослідження ціннісно-орієнтаційної єдності групи (В. С. Івашкін, В. В. Онуфрієва), вказують на те, що найбільша кількість виборів студентів спеціальності „Медична психологія” припала на характеристику „комунікабельність”, тоді як студенти інших спеціальностей найбільш значущою для успішної спільної діяльності назвали якість „працьовитість”, що можна пояснити більш „інструментальним” розумінням обраного фаху.

Дослідження динаміки сформованості підсистем професійної ідентичності (рис. 2) вказує, що найбільш позитивне сукупне ставлення досліджуваних спеціальностей „Медична психологія” до таких складових професійної ідентичності, як ставлення до себе як до професіонала та ставлення до професійної спільноти, спостерігається у 1-го курсу, що пояснюється типовим для початківців високим рівнем мотивації та ініціативності на тлі ідеалізованого й мало-реалістичного оцінювання професії та недостатньо критичного ставлення до себе як до професіонала. На 2-му курсі значення суттєво знижуються, що свідчить про підвищення рівня критичності й більш реалістичну оцінку професійної спільноти, професії загалом і свого місця в ній на даний момент. Студенти 3-го курсу демонструють найнижчі результати, що, на наш погляд, є яскравим свідченням типової кризи середини навчання.

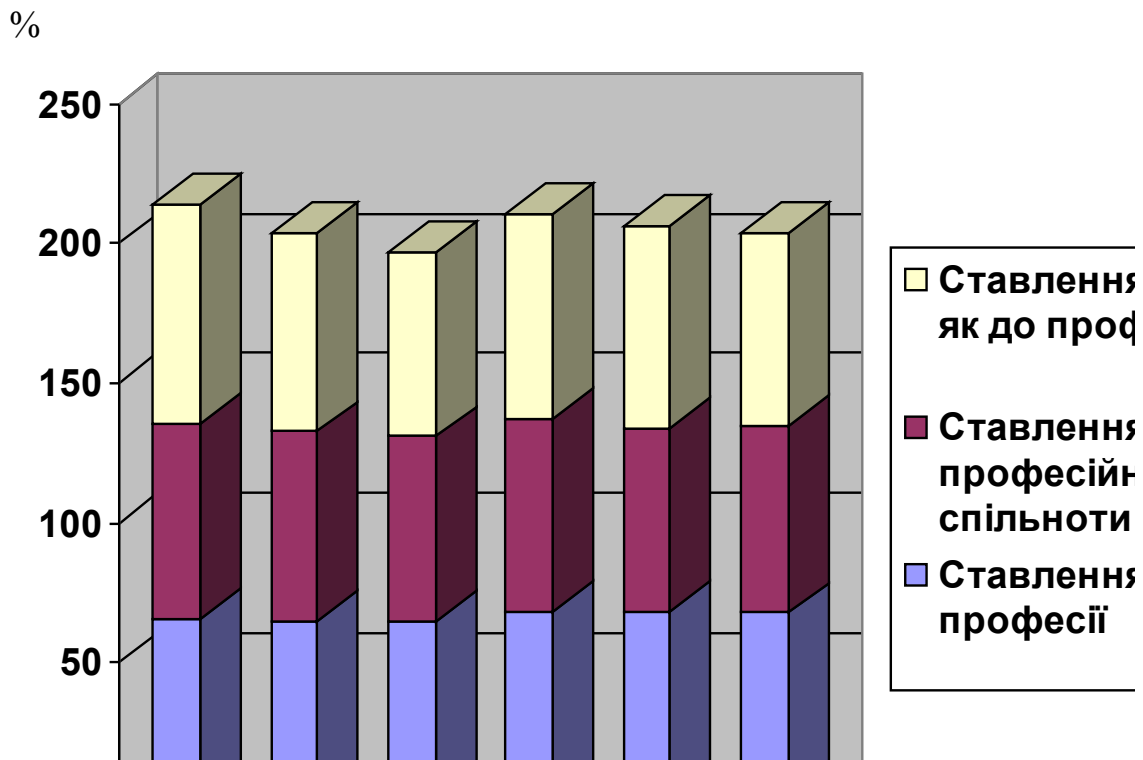

Рис. 2. Динаміка зміни параметрів професійної ідентичності

На 4-му курсі спостерігається чергове зростання значень до рівня значно вищого, ніж зафіксований на 3-му курсі, однак нижчого, а отже, на наш погляд, більш адекватного та реалістичного, ніж на 1-му курсі. Це є цілком достовірним відображенням реальної ситуації четвертокурсника, який чітко усвідомлює і незавершеність власної професійної підготовки, і власну професійну недосконалість, і тимчасову неготовність до самостійного функціонування в професії, але водночас уже має певний практичний досвід, більш впевнено почувається у сфері професійних знань та більш чітко бачить власні професійні перспективи. Ситуація виглядала б цілком благополучною, якби не наступне зниження показників (тобто – погіршення ставлення) на 5-му та 6-му курсах, особливо щодо ставлення до себе як до професіонала. Ми припускаємо, що погіршення ставлення до себе як до професіонала, до професійної спільноти спричинене, з одного боку, розчаруванням в якості навчання, у ступені власної професійної підготовки і тривогою, пов'язаною з перспективою початку самостійної професійної діяльності в недалекому майбутньому. За нашими спостереженнями, криза, притаманна 6-му курсові, є лише складовою більш глибокої та пролонгованої в часі кризи професійної ідентичності, що розпочинається ще на 5-му курсі. Очевидно, вирішальним виявляється момент, коли ейфорія від власної причетності до спільноти старшокурсників змінюється на сприйняття себе як „за п'ять хвилин фахівця” з усіма пов'язаними із цим переживаннями.

Динаміка зміни ставлення до професії подібна до динаміки зміни ставлення до себе як до професіонала та до професійної спільноти, проте демонструє кілька суттєвих відмінностей. Ставлення до професії має найнижчі показники у

студентів 1-го курсу при найвищих значеннях у них же за показниками ставлення до себе як до професіонала і ставлення до професійної спільноти. На нашу думку, це пояснюється вже згадуваним перебільшенням власних професійних можливостей, як і загалом значущості своєї особистості, на тлі закономірного в таких випадках „знецінення” обраної професії („це зовсім не складно, при моїх даних і бажанні в мене не буде жодних труднощів в опануванні цією професією”). Протилежну закономірність спостерігаємо на 5-му курсі, коли, навпаки, знецінюються власні можливості і зростають показники оцінки ставлення до професії. На 6-му курсі зафіксовано закономірний для кризи черговий „обвал значень”, що відображає розчарування в обраній професії, сумніви у правильності зробленого вибору тощо.

Результати, отримані за допомогою використання техніки колажування, підтвердили дані дослідження динаміки становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів, отримані за допомогою вищенаведених психодіагностичних методик. З огляду на вищесказане, ми здійснювали цілеспрямований вплив на студентів із метою підвищення ефективності процесу становлення професійної ідентичності на 5-му курсі.

У п'ятому розділі **„Соціально-психологічний контекст становлення професійної ідентичності студентів – медичних психологів”** виділено етапи становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів і здійснено їх аналіз. Показано, що становленню професійної ідентичності сприяють інноваційні соціально-психологічні технології у вигляді спеціально організованого професійно орієнтованого навчання як доповнення до традиційних форм організації навчальної діяльності.

Мотиваційно-інтенціональний етап становлення професійної ідентичності охоплює доакадемічний етап професійного становлення та включає в себе виникнення мотивації, накопичення інформації, самодослідження, вибір професії, збір інформації про неї, формування її суб'єктивного образу та очікувань, професійно орієнтоване навчання та саморозвиток. Описані процеси відбуваються під впливом реального соціального контексту (соціум, сім'я, школа, оточення друзів, медіа-простір тощо), що впливає як на формування мотивації, так і на характер конкретних, спрямованих на професію дій індивіда. Наступний етап становлення професійної ідентичності – *накопичувально-екстеріоризаційний* – вміщує академічну професійну підготовку (традиційне навчання та цілеспрямовані впливи) і спрямований на професійно орієнтований особистісний розвиток, отримання відповідних професії знань, умінь та практичних навичок, пошуки зразків для наслідування, входження особистості до професійної спільноти, отримання зворотного зв'язку, підтримки, рефлексію та формування уявлення про себе як про професіонала. Успішному проходженню через цей етап становлення професійної ідентичності сприяє гармонійне поєднання саморозвитку, традиційного навчання та спеціально організованого професійно орієнтованого навчання. *Інтеріоризаційний* етап становлення професійної ідентичності найчастіше реалізується на післядипломному рівні (інтернатура, перші роки самостійної професійної діяльності), хоча за сприятливих умов може розпочинатись уже на старших курсах. Передбачає інтеріоризацію накопичених у

процесі навчання професійних знань і досвіду, активну кристалізацію та узгодження всіх складових професійної ідентичності – ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії та ставлення до професійної спільноти. Успішна інтеріоризація забезпечує безконфліктність й стійкість ідентичності, не позбавляючи при цьому особистість гнучкості й готовності до розвитку та змін.

У розділі виділено переваги та недоліки традиційного навчання. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили необхідність доповнення навчального плану підготовки медичних психологів цілеспрямованими впливами, що сприяють становленню професійної ідентичності на другому етапі. У процесі формувального експерименту ми намагалися створити „тип реального навчально-виховного процесу, експериментальність якого полягає в нетрадиційності” (С. Д. Максименко).

Інноваційні соціально-психологічні технології у вигляді спеціально організованого професійно орієнтованого навчання передбачали розробку та впровадження соціально-психологічного тренінгу „Подорож у пошуках професійної ідентичності”, факультативного спецкурсу „Професійна ідентичність медичного психолога: теорія та практика”, дискусійного клубу впродовж семестру (в режимі участі в позааудиторній роботі). Експериментальна група була сформована на добровільних засадах без додаткових критеріїв відбору.

Інтегративна мета проведення тренінгу полягала в прискоренні становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів. Структурно програму тренінгу поділено на 10 тем-блоків, до кожного з яких підібрано вправи. Переважна більшість вправ, що використовувались у процесі тренінгової роботи – авторські, відповідно до мети тренінгу було модифіковано також вправи інших дослідників. Перелік блоків та тренінгових засобів до кожного з них наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Структура та тренінгові засоби соціально-психологічного тренінгу
„Подорож у пошуках професійної ідентичності”**

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні тренінгові засоби
1.	Вступ до роботи	1. Ознайомлення з метою та правилами роботи в Т-групі. 2. Уведення тренінгових імен, знайомство. 3. Вправа „Балакучий м’яч”. 3. Вправа „Познайомтесь, психолог...”. 4. Психогімнастика. 5. Завершальний шерінг.
2.	Поняття професійної ідентичності	1. Теоретичний блок. 2. Мозковий штурм „Що таке професійна ідентичність”. 3. Групове обговорення „Поняття кар’єри”. 4. Вправа „Казковий герой”. 5. Завершальний шерінг.

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні тренінгові засоби
3.	Образ медичного психолога та його вплив на становлення професійної ідентичності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступний шерінг, слово тренера. 2. Рольова гра „Я – минулий, нинішній, майбутній”. 3. Психологічний практикум „Я вважаю себе медичним психологом тому, що...”. 4. Вправа „Готель”. 5. Вправа „Ревізія ресурсів”. 6. Завершальний шерінг.
4.	Професійно значущі якості фахівця	<ol style="list-style-type: none"> 1. Теоретичний блок. 2. Мозковий штурм „Професійно значущі якості медичного психолога”. 3. Вправа „Нещирий клієнт”. 4. Дискусія „Калейдоскоп версій”. 5. Вправа „Лотерея”. 6. Завершальний шерінг.
5.	Розвиток комунікативних якостей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово тренера. 2. Вправа „Говоримо цифрами”. 3. Рольова гра „За скляною стіною”. 4. Вправа „Передай почуття”. 5. Колективне малювання „Малюємо власні почуття”. 6. Завершальний шерінг.
6.	Професійна самопрезентація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово тренера. 2. Рольова гра „Хто ти такий?” 3. Вправа „Виправдання”. 4. Завершальний шерінг.
7.	Професійні ризики медичного психолога	<ol style="list-style-type: none"> 1. Теоретичний блок. 2. Вправа „Моя платня”. Групове обговорення. 3. Вправа „Мої бонуси”. Групове обговорення. 4. Вправа „Я пишаюсь”. 5. Групова дискусія „Місце професії у моєму житті”. 6. Завершальний шерінг.
8.	Перспективи становлення власної професійної ідентичності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово тренера. 2. Вправа „Моя метафора”. 3. Групова дискусія „Мозаїка профідентичності”.

		4. Вправа „Чарівна крамниця”. 5. Завершальний шерінг.
--	--	--

Продовження табл. 2

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні тренінгові засоби
9.	Професійна та соціальна впевненість у собі	1. Вступне слово тренера. 2. Рольова гра „Коридор освічення”. 3. Вправа „Лист до історичної особи”. 4. Завершальний шерінг.
10.	Позитивне підкріплення. Обговорення підсумків тренінгу	1. Дискусія „Досвід роботи в групі: позитивний/негативний”. 2. Колективний малюнок „Моє професійне майбутнє”. 3. Вправи на зняття „затисків” у м’язах. 4. Заповнення анкети. Прощальний шерінг.

Під час проведення занять спецкурсу, що виступав стимулюючим чинником становлення професійної самосвідомості та професійної ідентичності, залежно від проблеми, яка розглядалася, були застосовані різноманітні методи роботи: ділова гра, дискусія, розповідь, есе, доповідь, пошуково-дослідницька робота, демонстрація фільму, аналіз проблемних ситуацій, мозковий штурм.

Участь у роботі дискусійного клубу вважаємо впливовим чинником становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів, оскільки вона дає можливість долучитися до професійної спільноти; сприяє підвищенню рівня обізнаності про сутність самої професії, про найважливіші аспекти практичної діяльності фахівців, дозволяє практично втілити в життя невід’ємний принцип фахової освіти – передачу досвіду від досвідчених до початківців, від практиків до тих, хто лише опановує професію.

Під час оцінки ефективності впровадження спеціально організованого професійно орієнтованого навчання ми брали до уваги суб’єктивні та об’єктивні критерії. Суб’єктивним критерієм ефективності виступала думка студентів, об’єктивним – психодіагностично підтверджені результати.

Здійснено формалізацію первинних даних шкал/методик, що відібрані згідно з критеріями дослідження основних параметрів професійної ідентичності. При формалізації первинних даних використовувався принцип віднесення отриманих значень до відповідних рівнів згідно із системно-структурним моделюванням складних об’єктів у психолого-педагогічних дослідженнях (В. А. Семиченко).

Порівняння розподілу рівнів сформованості складових професійної ідентичності „до” і „після” впровадження спеціально організованого професійно орієнтованого навчання в експериментальній групі (рис. 3, 4, 5) проілюстрували ефективність застосовуваних соціально-психологічних технологій. Результати, що подані в діаграмах, свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між

початковим і кінцевим зрізами (за критерієм χ^2) у експериментальній групі та відсутність таких відмінностей у контрольній групі.

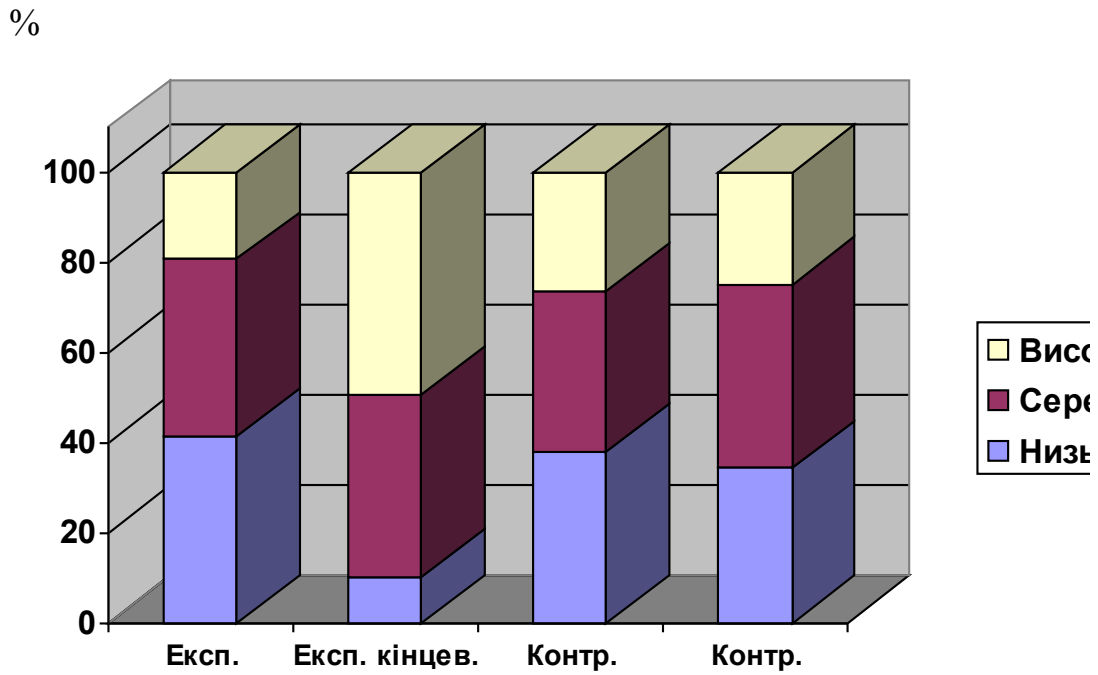

Рис. 3. Рівні сформованості професійної ідентичності за параметром „ставлення до себе як до професіонала”

За параметром „ставлення до себе як до професіонала” виявлено статистично значущі відмінності між початковим і кінцевим зрізами в експериментальній групі на рівні $p < 0,05$. Натомість, у контрольній групі статистично значущих відмінностей між зрізами не виявлено.

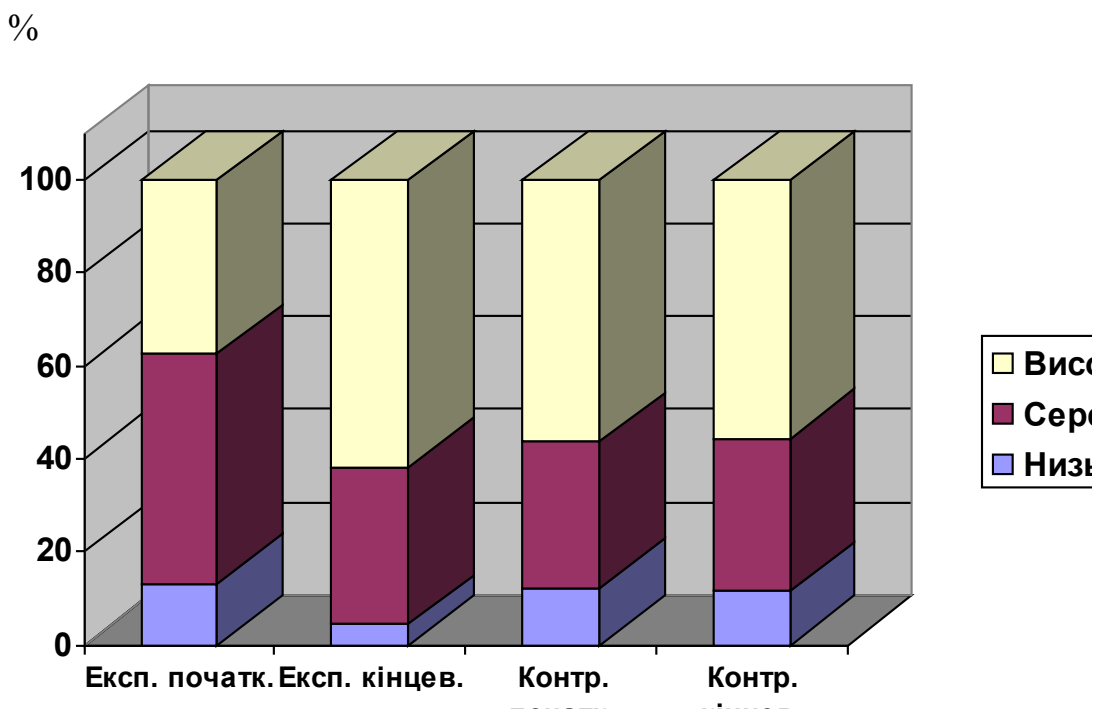

Рис. 4. Рівні сформованості професійної ідентичності за параметром „ставлення до професії”

За параметром „ставлення до професії” значущість відмінностей між початковим та кінцевим зрізами в експериментальній групі залишається на рівні $p < 0,05$. У контрольній групі статистично значущих відмінностей не зафіксовано.

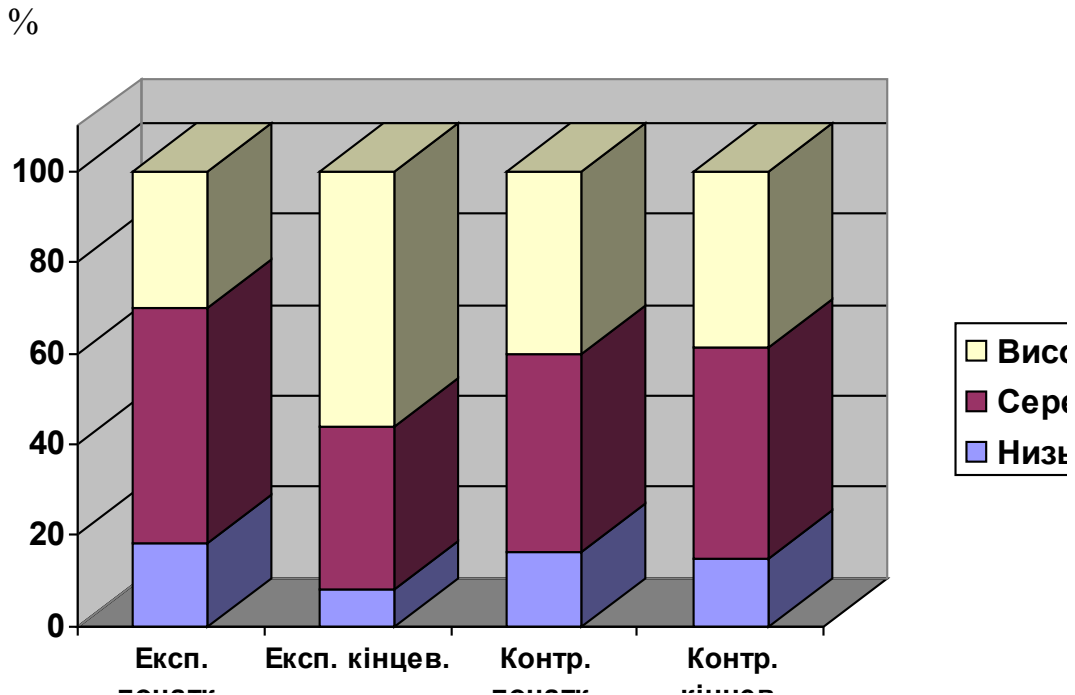

Рис. 5. Рівні сформованості професійної ідентичності за параметром „ставлення до професійної спільноти”

За параметром „ставлення до профспільноти” статистично значуща відмінність між початковим і кінцевим зрізами в експериментальній групі на рівні $p < 0,05$, $p < 0,01$ простежується за половиною показників. За іншими – наявність відмінностей оцінюємо як тенденцію до змін унаслідок цілеспрямованих формувальних впливів.

Порівняння результатів, отриманих до формувального впливу та після нього, дозволяє стверджувати, що застосування запропонованих нами цілеспрямованих заходів, зорієнтованих на створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення професійної ідентичності медичних психологів, підтвердили свою ефективність. Визначені нами в моделі професійної ідентичності три її підсистеми – ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії та ставлення до профспільноти – зазнали очевидних позитивних змін після цілеспрямованих впливів. Ставлення студентів до себе як до професіоналів поліпшилося при збереженій критичності, ставлення до професії стало не тільки більш позитивним, а й більш глибоким, усвідомленим та реалістичним, окрім того, більшість студентів з усією повнотою відчули себе нехай ще не самостійними професіоналами, але вже повноцінними членами професійної спільноти. Наші спостереження, як видно з викладеного вище, підтверджуються даними експериментального дослідження.

Отже, гіпотеза, висунута на початку дослідження, знайшла своє теоретичне

та емпіричне підтвердження.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування й запропоновано розв'язання проблеми соціально-психологічного становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. Проведене дослідження дозволило зробити такі узагальнення.

1. Здійснено психологічний теоретико-методологічний аналіз проблеми професійної ідентичності фахівця. Представлено підходи до розгляду дефініції поняття „ідентичність”: філософсько-психологічний, антропологічний, психоаналітичний, біхевіористський, символічний інтеракціонізм, конструктивістський, когнітивний, екзистенційно-гуманістичний, філософсько-культурологічний, соціальний, соціально-психологічний, акмеологічний. Виокремлені концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутнього професіонала. З'ясовано, що органічне поєднання теоретичних та практичних компонентів професійної освіти в умовах інтегративного навчального середовища сприяє становленню професійної ідентичності фахівця.

2. Професійну ідентичність медичного психолога визначаємо як інтегративне поняття, що об'єднує в собі характеристики особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристику особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти. Виокремлено показники рівня сформованості професійної ідентичності медичного психолога: соціальний статус, самоповага, особистісна безпека, зниження рівня тривожності, постійне самовдосконалення, професійне та особистісне зростання, структурування життєвого часу й простору, віднайдення особистого сенсу життя.

3. Обґрунтовано специфіку професійної ідентичності медичного психолога, що пов'язана як з особливостями самого фаху, так і з соціально-психологічними умовами, що супроводжують запровадження нової спеціальності (слабкою диференційованістю медичної психології як фаху на тлі інших соціономічних професій, відсутністю вітчизняних професійних традицій, несформованістю професійної спільноти медичних психологів).

Розкрито шляхи набуття ідентичності фахівцями – медичними психологами, зокрема вибір ідентичності, конфлікт ідентичностей, злиття ідентичностей. Серед чинників, що впливають на становлення професійної ідентичності в процесі фахової підготовки майбутніх медичних психологів, розглянуто теоретичну підготовку, набуття практичних умінь та навичок, особистого клієнтського досвіду. Акцентовано увагу на значущості виробничої практики як першого досвіду наближення студента до самостійної професійної діяльності та важливого чинника становлення професійної ідентичності. Серед перцептивних та інтеракційних умов становлення професійної ідентичності фахівця – медичного психолога виокремлено міжособистісне спілкування, включеність до професійної спільноти, імідж.

4. Розроблено авторську модель професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. Згідно з моделлю, професійна ідентичність поєднує характеристики соціальної та особистісної ідентичності і включає структурні компоненти: особистісний (когнітивний, ціннісно-мотиваційний), соціальний (операційно-дієвий, афективно-оцінковий), які інтегруються в життєвий та професійний досвід через утворення, що об'єднані у три підсистеми: ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти. При розробці моделі було враховано специфіку професійної діяльності медичного психолога, зокрема відмінність від професійної діяльності лікаря та психолога.

Виділено та обґрунтовано етапи становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога: мотиваційно-інтенціональний, накопичувально-екстеріоризаційний, інтеріоризаційний.

5. Визначено, що процес особистісного й професійного становлення студентів – медичних психологів супроводжується певними труднощами формування професійної ідентичності як внутрішньої (особистісної), так і зовнішньої (соціальної) генези за традиційних умов навчання. Зокрема, професія медичного психолога сприймається як своєрідний синтез професій лікаря та психолога, а розуміння специфічних професійних завдань, мети та змісту діяльності позбавлене чіткості.

6. Досліджено динаміку зміни ставлення до себе як до професіонала, професії, професійної спільноти у студентів різних курсів. Результати, отримані під час проведення констатувального етапу дослідження, підтвердили наявність специфічних труднощів у становленні професійної ідентичності майбутніх медичних психологів і продемонстрували необхідність підвищення ефективності процесу становлення їхньої професійної ідентичності.

7. Аргументовано, що соціальна складова професійної ідентичності дозволяє організувати умови і моделювати ситуації, що сприяють її становленню. Створено соціально-психологічні умови становлення професійної ідентичності студентів у межах спеціально організованого професійно орієнтованого навчання як доповнення до традиційних форм організації навчальної діяльності. Спеціально організоване професійно орієнтоване навчання було впроваджено на другому (накопичувально-екстеріоризаційному) етапі становлення професійної ідентичності. Інноваційні соціально-психологічні технології у вигляді спеціально організованого професійно орієнтованого навчання передбачали впровадження соціально-психологічного тренінгу „Подорож у пошуках професійної ідентичності”, факультативного спецкурсу „Професійна ідентичність медичного психолога: теорія та практика”, створення професійно орієнтованого середовища у формі дискусійного клубу.

8. Показником розвитку професійної ідентичності виступав рівень сформованості трьох підсистем професійної ідентичності (ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти). На підставі отриманих статистичних даних доведено ефективність впровадження спеціально організованого професійно орієнтованого навчання.

9. Досвід і результати впровадження основних положень дисертаційного

дослідження дозволяють стверджувати, що розроблені на основі запропонованої моделі професійної ідентичності фахівців – майбутніх медичних психологів і відповідно до етапів її становлення програми соціально-психологічного тренінгу, дискусійного клубу та спецкурсу ефективні й суттєво впливають на підвищення ефективності процесу становлення професійної ідентичності. Взята за основу розроблена нами модель професійної ідентичності довела свою ефективність, наукову обґрунтованість, реалістичність, адекватність дійсній ситуації в системі освіти, охорони здоров'я, на ринку праці України та є відкритою до змістових і формальних змін, необхідність в яких може виникнути унаслідок подальшого розвитку галузі.

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Воно може бути продовжене в напрямку пошуку, розробки та вдосконалення шляхів, методів оптимізації становлення професійної ідентичності з урахуванням соціального замовлення стосовно професійних завдань медичного психолога; дослідження впливу гендерних відмінностей на особливості становлення професійної ідентичності; вивчення особливостей входження фахівця – медичного психолога в процес професійно-трудової діяльності та подальшого становлення його професійної ідентичності; дослідження соціально-психологічних особливостей становлення професійної ідентичності особистостей, які отримують другу вищу освіту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографія:

Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз : [монографія] / А. С. Борисюк. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 440 с.

2. Навчально-методичний посібник:

Борисюк А. С. Соціально-психологічний тренінг: цикл вправ для підготовки лікарів-медичних психологів : навчально-методичний посібник [для лікарів-інтернів і лікарів-слухачів підвищення кваліфікації закладів (факультетів) післядипломної освіти за спеціальністю „Медична психологія”] / І. С. Вітенко, А. С. Борисюк, Т. І. Вітенко. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – 128 с. (Автор розробила програму соціально-психологічного тренінгу та адаптувала відповідно до мети низку тренінгових вправ).

3. Статті у наукових фахових виданнях, включених до списку ВАК України:

3.1. Борисюк А. С. Професійна кар'єра як соціально-психологічний феномен / А. С. Борисюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. ІХ. – Ч. 4. – К., 2007. – С. 94–101.

3.2. Борисюк А. С. Психолого-акмеологічні особливості професіоналізму / А. С. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 65–70.

3.3. Борисюк А. С. Соціально-психологічні особливості синдрому

„професійного вигорання” / А. С. Борисюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX. – Ч. 3. – С. 49–56.

3.4. Борисюк А. С. Соціально-психологічні аспекти професійного самовизначення особистості / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка. – К. : ДП „Інформаційно-аналітичне агенство”, 2008. – Т. X. – Вип. 7. – С. 52–61.

3.5. Борисюк А. С. До характеристики феномену кризи ідентичності / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2008. – Том X. – Ч. 5. – С. 50–56.

3.6. Борисюк А. С. Професійна ідентичність і маргінальність фахівця / А. С. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 26–33.

3.7. Борисюк А. С. Психологічний аналіз криз професійного становлення / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Логос, 2008. – Т. 7. – Вип. 14. – С. 11–16.

3.8. Борисюк А. С. Психологічні особливості професійної ідентичності майбутнього фахівця / А. С. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. 13. – Ч. 1. – С. 38–45.

3.9. Борисюк А. С. Аналіз суб'єктивних уявлень студентів про професійні й особистісні особливості представників соціономічних професій / А. С. Борисюк // Вісник післядипломної освіти : збірник наук. праць / Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих ; редкол. : О. Л. Ануфрієва та ін. – К., 2009. – С. 39–44. – Вип. 13 / голов. ред. В.В. Олійник. – К. : Геопринт, 2009. – Ч. 2. – 344 с.

3.10. Борисюк А. С. Методика та загальна процедура організації експериментального дослідження професійної ідентичності майбутнього медичного психолога / А. С. Борисюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2009. – Т. XI. – Ч. 7. – С. 63–74.

3.11. Борисюк А. С. Обґрунтування наукових підходів до розробки концепції підготовки майбутнього фахівця / А. С. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Видавництво „Плай” ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 14. – Ч. 2. – С. 37–47.

3.12. Борисюк А. С. Психологічний аналіз специфіки професійної ідентичності медичного психолога / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за

ред. С. Д. Максименка. – Київ, Кіровоград : ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – Т. X. – Вип. 13. – С. 106–116.

3.13. Борисюк А. С. Роль професійної ідентичності у становленні фахівця / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 7. – Вип. 19. – С. 37–41.

3.14. Борисюк А. С. Спеціально організоване професійно орієнтоване навчання в системі фахової підготовки майбутніх медичних психологів / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології / [ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – К. : А.С.К., 2009. – Т. 1. – Ч. 24. – С. 135–142.

3.15. Борисюк А. Апробація соціально-психологічного тренінгу та аналіз його ефективності / А. Борисюк // Соціальна психологія. – 2010. – № 4 (42). – С. 103–113.

3.16. Борисюк А. С. Індивідуальні шляхи набуття професіоналізму: вибір, конфлікт ідентичностей, злиття ідентичностей / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології / [ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – К. : А. С. К., 2010. – Т. 1. – Ч. 25. – С. 358–365.

3.17. Борисюк А. Концептуальне обґрунтування моделі професійної ідентичності медичного психолога / А. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 157–170.

3.18. Борисюк А. Особливості становлення професійної ідентичності та мобільності в процесі професійного навчання / А. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 174–182.

3.19. Борисюк А. С. Професійно значущі якості як складова професійної ідентичності майбутнього медичного психолога / А. С. Борисюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Миколаїв : ТОВ фірма „Іліон”, 2010. – Т. 2. – Вип. 4. – С. 21–25. – (Серія „Психологічні науки”).

3.20. Борисюк А. С. Ставлення до себе як до професіонала (модифікація опитувальника) / А. С. Борисюк // Наукові записки. – Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2010. – Вип. 14. – С. 76–88. – (Серія „Психологія і педагогіка”. Тематичний випуск „Актуальні проблеми когнітивної психології”).

3.21. Борисюк А. Факторний аналіз „психологічних портретів” фахівців різних спеціальностей / А. Борисюк // Соціальна психологія. – 2010. – № 2 (40). – С. 136–149.

3.22. Борисюк А. Професійна ідентичність як складова самосвідомості особистості / А. Борисюк // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : збірник наук. праць / за ред.

С. Д. Максименка. – К. : ДП „Інформаційно-аналітичне агенство”, 2010. – Т. X. – Вип. 17. – С. 45–55.

3.23. Борисюк А. Міжособистісне спілкування та особистий клієнтський досвід як чинники становлення професійної ідентичності лікаря-психолога / А. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦТ, 2011. – Вип. 16. – Ч.1. – С.12–21.

4. Статті та тези в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

4.1. Борисюк А. С. Соціально-психологічна специфіка професіоналізації особистості / А. С. Борисюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – Вип. 38. – С. 30–35.

4.2. Борисюк А. С. Анализ структуры идентичности в зарубежных и отечественных исследованиях / А. С. Борисюк // Современный научный вестник. – 2008. – № 20 (46). – С. 107–115. – (Серия „Педагогика, психология”).

4.3. Борисюк А. С. Идентичность как психологический феномен / А. С. Борисюк // Оралдың ғылым жаршысы. – 2008. – № 3 (11). – С. 72–79.

4.4. Борисюк А. С. Социально-психологический анализ особенностей профессионального общения / Л. Э. Орбан-Лембрик, А. С. Борисюк // The human world in education. – Opole, 2008. – 2008. – S. 146–151. (Особистий внесок автора полягає в узагальненні теоретичного аналізу проблеми, підготовці тексту статті).

4.5. Борисюк А. С. Колажування як техніка дослідження професійної ідентичності / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. Частина I. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2010. – С. 65–67.

4.6. Борисюк А. С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця // Wiadomości naukowej myśli – 2007 : materiały III Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 1–15 listopada 2007 r. – Przemyśl : Nauka i studia, 2007. – Тум 8. Historia. Filozofia. Psychologia i socjologia. Muzyka i życie. – S. 66–68.

4.7. Борисюк А. С. До проблеми професійної компетентності фахівця / А. С. Борисюк // Розвиток наукових досліджень 2007 : матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції, 26–28 листопада 2007 р. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2007. – Т. 5. – С. 84–87.

4.8. Борисюк А. С. Діалогічно-орієнтований підхід у процесі підготовки майбутнього медичного психолога / А. С. Борисюк // Наукові дослідження – теорія та експеримент '2008 : матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 травня 2008 р. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2008. – Т. 6. – С. 15–17.

4.9. Борисюк А. С. Мислення медичного психолога у вимірах професіоналізму / А. С. Борисюк // Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2008 : materiály IV mezinárodní vědecko-praktická konference, 27 listopadu–05 prosince 2008 r. – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2008. – Díl 9. Filologické vědy. Psychologie a sociologie. – S. 94–96.

4.10. Борисюк А. С. Особливості самоактуалізації студентів у процесі фахової

підготовки / А. С. Борисюк // Naukowy progres na rubieży tysiącleci – 2008 : materiały IV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 1–15 czerwca 2008 r. – Przemysł : Nauka i studia, 2008. – Тум 13. Psychologia i socjologia. – S. 19–22.

4.11. Борисюк А. С. Ідентифікація як психологічний механізм соціалізації особистості / А. С. Борисюк // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 14–15 травня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Університет Економіки та Права „КРОК” (м. Київ). – Чернівці : Книги – XXI, 2009. – С. 28–29.

4.12. Борисюк А. С. Спецкурс як стимулювальний чинник становлення професійної свідомості та професійної ідентичності / А. С. Борисюк // Личность в едином образовательном пространстве : сборник научных статей I Международного образовательного форума, 5–7 мая 2010 г. / под науч. ред. проф. К. Л. Крутий. – Запорожье : ООО „ЛИПС” ЛТД, 2010. – Ч. 3. – С. 28–31.

4.13. Борисюк А. С. Соціально-психологічна модель становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога / А. С. Борисюк // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110-й річниці від дня народження Г. С. Костюка, 19–20 квітня 2010 р. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка, Товариство психологів України, Центр практичної філософії. – К. : ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – Т. III. – С. 40–43.

АНОТАЦІЇ

Борисюк А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2011.

Дисертація містить теоретичне та експериментальне дослідження соціально-психологічних особливостей становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. Обґрунтовано специфіку професійної ідентичності медичного психолога, шляхи набуття ідентичності фахівцями – медичними психологами. Розроблено модель професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. Виділено етапи та досліджено динаміку становлення професійної ідентичності майбутнього фахівця – медичного психолога. На основі моделі професійної ідентичності майбутнього медичного психолога та з урахуванням емпіричних даних створено програму становлення професійної ідентичності студентів у межах розробленого та апробованого спеціально організованого професійно орієнтованого навчання як доповнення до традиційних форм організації навчальної діяльності.

Ключові слова: професійна ідентичність, соціально-психологічне становлення професійної ідентичності, професійна спільнота, професійна діяльність, інноваційні соціально-психологічні технології.

Борисюк А. С. Социально-психологические основания становления профессиональной идентичности будущего медицинского психолога. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы становления профессиональной идентичности будущего медицинского психолога.

Аргументировано и доказано, что одним из показателей профессионального развития специалиста выступает сформированная адекватная профессиональная идентичность. Раскрыто содержание понятия профессиональной идентичности медицинского психолога, которую рассматриваем как интегративное понятие, объединяющее характеристики личностной и социальной идентичности, как составляющую самосознания, результат профессионального самоопределения, характеристику личности с точки зрения ее профессионального взаимодействия с внешним миром, что предусматривает отношение к себе как к профессионалу, отношение к профессии, отношение к профессиональному сообществу.

Разработана структурная модель профессиональной идентичности будущего медицинского психолога. Согласно модели, профессиональная идентичность объединяет характеристики личностной и социальной идентичности, включает в себя структурные компоненты: личностный (когнитивный, ценностно-мотивационный), социальный (операционально-действенный, аффективно-оценочный), которые интегрируются в жизненный и профессиональный опыт через три подсистемы: отношение к себе как к профессионалу, отношение к профессии, отношение к профессиональному сообществу. Рассмотрены этапы становления профессиональной идентичности медицинского психолога (мотивационно-интенциональный, накопительно-экстериоризационный, интериоризационный).

Выделены и проанализированы группы трудностей, сопровождающие процесс становления профессиональной идентичности будущих медицинских психологов.

На базе модели профессиональной идентичности будущего медицинского психолога и с учетом данных констатирующего этапа исследования разработаны и эмпирически апробированы инновационные социально-психологические технологии в форме дискуссионного клуба, спецкурса, программы социально-психологического тренинга.

Результаты внедрения основных положений диссертационного исследования позволяют сделать вывод, что разработанные на базе модели профессиональной идентичности социально-психологические технологии доказали свою эффективность.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, социально-психологическое становление профессиональной идентичности, профессиональное

сообщество, профессиональная деятельность, инновационные социально-психологические технологии.

Borysiuk A. S. Social and psychological principles of becoming of professional identity of future medical psychologist. – Manuscript.

The thesis for a Doctor's degree of psychological sciences on speciality 19.00.05 – Social psychology; psychology of social work. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. – Kyiv, 2011.

The thesis contains theoretical and experimental research of social and psychological features of becoming of professional identity of future medical psychologist. In this paper we have covered specific character of professional identity of medical psychologist and ways of acquiring of identity by specialists - medical psychologists. The model of professional identity of future medical psychologist has been elaborated. The stages and the dynamics of becoming of professional identity of future specialist, medical psychologist, have been distinguished. Social and psychological terms of becoming of professional identity of students are created on the basis of model of professional identity of future medical psychologist and taking into account empiric data in the framework of elaborated and successfully approved specially organized and professionally oriented studies as an addition to the traditional forms of educational activity organization.

Key words: professional identity, social and psychological becoming of professional identity, professional community, professional activity, innovative social and psychological technologies.

Підписано до друку 31.10.11. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1, 5.
Зам. 24. Тираж 150.

Видавництво „Книги – XXI”
58000, м. Чернівці, вул. Червоноармійська, 184
Тел./факс: (0372) 58-60-21, 58-64-64, моб. 050-9183202
e-mail: booksxxi@gmail.com
www.booksxxi.com.ua

*Свідоцтво про державну реєстрацію
ДК № 1839 від 10.06.2004 р.*